

MÜTAREKE YILLARI İSTANBULU'NDA TOPLUMSAL YAPIYI ETKİLEYEN OLAYLARDAN YANSIMALAR *

Araş. Gör. Mine DEMİR

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

Özet: 1918-1922 yıllarını kapsayan Mütareke dönemi, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş evresini teşkil etmektedir. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla başlayan, siyasal olduğu kadar toplumsal dönüşümlerin derin izler bıraktığı bu süreç İstanbul için ayrı bir önem taşımaktadır. Şehrin işgal edilmesiyle kendi toprağına yabancı kalan İstanbul halkı, şimdiye kadar karşılaşmadığı pek çok sorunla yüzleşmek zorunda kalacaktır. Bu çalışmada Mütareke dönemi İstanbul'unda toplumsal yapıyı etkileyen gelişmelere dönemin iki önemli gazetesi İkdam ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinin 1920-1922 yıllarındaki haberleri ışığında genel bir çerçevede değinilecektir.

Anahtar Sözcükler: Mütareke Yılları, İstanbul, Muhacir ve Mülteciler, Fuhuş, Gazete Haberleri.

REFLECTIONS FROM DEVELOPMENTS THAT EFFECT THE SOCIAL STRUCTURE DURING ARMISTICE PERIOD IN ISTANBUL

Abstract: Armistice period which covers the years 1918-1922, represent the transitional phase from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey. The process that starts with the signing of the Mondros Treaty on 30 October 1918 has an uncomfortable status which change both political and society. With the occupation of their land, people of İstanbul had to face many problems. In the study, we will discuss the developments that effect the social structure of İstanbul through the newspapers "İkdam" and "Tasvir-i Efkâr" between the years 1920 and 1922.

Keywords: Armistice Period, İstanbul, Migran, Prostitution, Newspaper Report.

Giriş

Toplumların sağlıklı gelişimi için bazı temel değerlerin önemi aşikârdır. Kişi hak ve özgürlüklerini ön planda tutan bağımsız bir siyasi iktidardan güç alan, ekonomik sıkıntı içinde olmayan, sağlık ve eğitim gibi temel sosyal haklardan bireylerin eşit ölçüde yararlandığı toplumlarda her daim huzur ortamı olmuştur. Toplumun bu değerlerden yoksun bırakılması huzur ve sükûnu ortadan kaldırdığı gibi bir süre sonra ihtirasların ön plana çıkmasına, ahlaki değerlerin çökmesine sebebiyet verir. Osmanlı toplumu için de hayati önem taşıyan bahsi geçen hususlar Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla İstanbul'da büyük tahribata uğramıştır. Müttelik işgalinin

* Bu makale tarafımdan hazırlanan *Milli Mücadele Yıllarında Kadın ve Aile (1920-1922)* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010) adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

fiili olarak başladığı 13 Kasım 1918'den 6 Ekim 1923'e kadar süren işgal yılları, geleneksel Osmanlı toplumunun değişimi açısından önemli bir geçiş sürecini teşkil etmektedir (Kocatürk, 2000:7, 396). Siyasi olayların yoğun çalkantı içinde olduğu bu dönemde, toplum özellikle İstanbul merkezli olmak üzere, farklı yaklaşımların ve değişimin odak noktası haline gelmiştir. Ülkenin bütününde görülen işgallerle birlikte İstanbul'a yönelen büyük bir muhacir akını yanında Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nden kaçan göçmenlerin yokluk ve sefalet içinde İstanbul'a sığınmaları, ekonomik ve mali sıkıntılar, salgın hastalıklar, yangınlar, dilencilik ve fuhşun geçim sağlama yolu olarak benimsenmesi gibi pek çok faktör İstanbul'u yaşanması zor bir şehir haline getirmiştir (Özer, 2002:153-160). Sorunlara çözüm bulmak büyük oranda devletin tekeline kalmıştır.

Zorlu bir sınavdan geçen İstanbul halkı için işgal yılları farklı deneyimlere sahne olmuştur. Bu tarihe kadar örnek alınan Batı toplumu ile iç içe yaşamak zorunda kalmıştır. Tanzimat'tan bu yana savunulan *asri yaşam* (Gökalp, 1992) tarzının örnek alındığı Batının temsilcileri ile toplumun genelinin bir arada yaşamak zorunda kalması, Türk toplumu için on yıl öncesinde kabul edilmesi mümkün olmayan pek çok olguyu sıradan hale getirmiştir. Bu durum sonucunda iyi ya da kötü yanlarıyla örnek alınan, aslında çoğunluğunda taklit edilen yeni yaşam tarzı, toplumu kültürel bir bocalama içinde bırakacaktır.

1. Şehrin İşgali ve Değişen Nüfus Yapısı

13 Kasım 1918'de İtilaf devletlerine ait donanmanın Haydarpaşa önüne demirlemesiyle başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri'nin baskı, şiddet ve keyfi uygulamaları önemli ölçüde artmış gerek memurlar, gerekse İstanbul halkı ikinci sınıf muameleye uğramak olağan hale gelmişti (Tansel, 1977:75). Müttefiklerin paylaşmadıkları bu şehrin işgal edilmesinden memnuniyet duyan kitle İstanbul'daki Rum ve Ermeni azınlık olmuştur. Özellikle Rumlar Beyoğlu'nda sevinç gösterileri düzenlemişler, Rum mağazaları Yunan bayraklarıyla donatılmıştır (Kocaoğlu, 2006:54). *İkdam*'ın satırlarında yer alan “..bu memlekette doğup büyümüş burada yaşamış olan insanların vatanın felaketiyle bu kadar sevinmeleri yürekleri kan ağlatacak bir manzaraydı.” şeklindeki değerlendirme azınlıkların tutumunu göstermektedir (İkdam, 2 Teşrin-i sani 1334/1918:1).

İşgal güçlerinin İstanbul'a gelişlerinden itibaren Türk halkına karşı tutumları oldukça sert olmuştur (Toprak, 1994:19). Özellikle ilk zamanlarda İngilizler ve Fransızlar, Türklere sömürge halkı muamelesi yapmaya çalıştılar. O devri yaşayanların ifadelerine bakılırsa, Mütareke döneminde İngilizler genellikle gayet sert muamelede bulunmuşlardı. Kibirleri, gururları, küçük görmeleri yüzlerinden okunmuştur (Sunata, 2009:22) Fransızların uygulamaları zaman ve zemine göre değişmiştir. İtalyanlar, İngilizler ve Fransızlar tarafından savaş sonrası kendi paylarının gasp edildiği görüşünden hareketle İstanbul'da buldukları süre zarfında Türklere düşmanca bir tavır

takinmamışlardı. Fransızlar Türklerle ilişki kurabilme avantajına sahiptiler; çünkü eğitim görmüş birçok Türk yabancı dil olarak Fransızca biliyordu (Criss, 2007:98). Dönemin tanıklarından olan İ.Hakkı Sunata işgalcilerin tavırlarını şu şekilde dile getirir:

“1919’un (1335) Ocak ayı geçti. Limandaki düşman güçleri eksilmiyor, artıyor gibi. İstanbul’u işgal eden galip devletlerden, en ziyade İngilizler düşmanlıklarını gösteriyorlar. Onlar nedense bizlere çok dış biliyorlar. Bu kızgınlığın içinde, Çanakkale mağlubiyeti de yer alıyor gibi geldi bana. Fransızlar, İtalyanlar o kadar düşmanca davranmıyorlar. İngilizlerin kurduğu polis teşkilatı, kanatlarını, bütün Hıristiyan toplulukların üzerine germiş durumda. Bundan dolayı Rumlar ve Ermeniler şımarmış halde” (2009:18).

Toplumun Müslim ve Gayrimüslim olarak şekillendiği İstanbul, 1885 yılında yapılan sayımlara göre toplam 873.565 nüfusa sahipti. Harp içinde İaşe Müdürlüğü’nce yapılan bir sayıma göre, asker hariç nüfus 842.000 olarak tespit edilmişti (Karpaz, 2003:141; Eldem, 1994:168). Mütareke yıllarında şehre yapılan göçler ve savaşlarda şehit olanların sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte Bilge Criss’in verdiği bilgiye göre 1920’de İstanbul, 560.434’ü Müslüman, 384.689’u Rum, 118.000’i Ermeni ve 44.765’i Yahudi olmak üzere, yaklaşık 1.200.000 nüfusa sahiptir. Nüfusun geri kalanı yabancılardan ve Levantenler’den oluşuyordu (2007:39-41). İstanbul’un bu kalabalık ve karmaşık yapısı, mütareke ile birlikte muhacirlerin ve sığınmacıların yoğunluk kazandığı bir şekil aldı. Savaşın sonra birçok ordu mensubunun İstanbul’a dönmesi, binlerce İtilaf Devleti askerinin şehre yerleşmesi, Rusya’daki Bolşevik rejiminden kaçan ve sayıları 200 bini bulan Beyaz Rus ve Wrangel ordusunun 1920 yılı başından itibaren İstanbul’da barındırılması, Batı Anadolu’daki Yunan zulmünden ve Kuva-yı Milliye baskısından kaçan yaklaşık 50 bin muhacirin başkente sığınmasıyla birlikte pahalılık, geçim sıkıntısı, asayişsizlik, işsizlik, bulaşıcı ve zührevi hastalıklar nedeniyle gündelik yaşam oldukça zorlaşmıştı (Temel, 2002a:162).

a. İstanbul’a Doğru Yaşanan Muhacir ve Mülteci Akını

Yerlerini yurtlarını terk ederek İstanbul’a sığınan gruplar için mülteci ve muhacir¹ tabirleri kullanılmıştır. Göçler için çekim alanı haline gelen İstanbul, 1919 yılında muhacirler için *men*

¹ Muhacir kelimesi göç ve göç edenlerle ilgili kullanılsa da resmi belgelerde mülteci, üsera-yı muhacirin, istilazade, felaketzede, ev göçü, mübadil gibi terimler aynı anlamda kullanılmıştır. Aynı şekilde refah durumlarının belirtildiği şartlarda ise muhacirlere yardıma muhtaç anlamında *muhtacinde* denildiği görülmüştür. Mülteci terimini ise özel bir durumu vardır. Çünkü bu kelime göçmen anlamını içermekle birlikte I.Dünya Savaşı’nda Doğu Anadolu’daki Rus işgalleri neticesinde yaşanan göç sonrasında kullanılmaya başlandı. Mülteci terimi yüzeysel bir tanımla iç göçü, muhacirler ise dış göçü meydana getiriyorlardı. Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu’nun Rus işgaline uğraması sonrasında bölge halkının daha güvenli olduğuna inandıkları bölgelere göç etmesi içsel bir hareketlilik olarak ele alındı ve bu göçü meydana getiren insanlara mülteci denildi (Kıranlar, 2013:126-130).

edilmiş mintika ilan edildi. Hükümet İstanbul’da yaşayacak muhacirlerle, geri göndereceği muhacir gruplarının kimler olduğunu belirledi. Göçmen olan bu insanların ihtiyaçlarının karşılanması o günün deyimiyle terfi (rahat ve bolluk) ve ikdarlarının (geçimini sağlama) temini devletin önemli vazifelerinden biriydi. Osmanlı Devleti, muhaceret işleriyle ilgili olarak Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti’ni oluşturmuştur. Dâhiliye Nezareti’ne bağlı olan müdüriyet muhacirlerin sevki, iskânı ve beslenmesi ile ilgilenmiştir (Kıranlar, 2013:126-130, 132, 146). 1920 yılında, savaş yılları boyunca Doğu Anadolu’dan gelen 40 bin mültecinin ancak 3.601 memleketlerine geri gönderilirken İzmir’in işgaliyle başlayan ikinci mülteci akınıyla sayıları daha da artan sığınmacılar askeri binalara, fabrikalara, camilere, tekkelere, medreselere, çadırlara ve vakıflara ait binalara yerleştirildiler (Kıranlar, 2013:138,144;Tevhid-i Efkâr, 4 Haziran 1337/1921:3). Nüfusun kalabalıklaşmasının yarattığı en önemli sorun barınma ve iaşenin sağlanması olduğunu aşağıdaki satırlar doğrulamaktadır:

“Bugün bu felaketzedelere yatacak yer, yenecek ve giyecek tedariki icap ediyor. Bugünkü müşkülât-ı maliye arasında binlerce çırılçıplak, yorgun ve hasta vatandaşlarımızı sağlam bir çatı altında barındırmak iaşelerini temin etmek hiç kolay değildir. Bu mesele bugün hükümetimizin en gaili işlerinden birisini, belki de birincisini teşkil etmektedir” (Tevhid-i Efkâr, 4 Haziran 1337/1921:3).

Mütareke döneminde İstanbul’a sığınan ve toplumsal yaşam üzerinde önemli etkiler bırakan diğer bir muhacir grup Rusya’daki Bolşevik rejiminden kaçıp İstanbul’a sığınan Beyaz Ruslar ve Wrangel ordusudur. Çarlık Rusya Bolşeviklerce devrilince, Beyaz Rus ordularıyla birlikte kaçan Rus aristokrat ve zengin tabaka İstanbul’a sığınmışlardır (Dumesnil, 1993:20). Ülkelerinden kaçarak dünyanın çeşitli yerlerine dağılan Rus mültecilere, çarlık yanlısı Beyaz Ordu mensubu olmaları nedeniyle Türkiye’de “Beyaz Ruslar” adı verilmiştir. (Deleon, 2003: 117). Sığınmacılar varlıklı kimseler olmalarına karşın, yanlarına pek az şey alabilmiş; canlarını kurtarmakla yetinmişlerdi. Çoğu üzerinde ne varsa öylece kaçtığından pislikten, sefaletten bitlenmişti. O sıralarda İstanbul ve Sırbistan dışında göçmen Ruslara hiçbir ülke vize vermediği için göçmenlerin pek fazla seçenekleri yoktu (Toprak, 1994:21).

2.Yorgun Şehrin Kâbusları

Geçim sıkıntısı nedeniyle fuhuş, alım gücünün günden güne azalmasıyla sağlık problemleri, sağlıksız koşullarda yaşayan muhacirler arasında başlayabilecek olan salgın hastalık korkusu işgal İstanbul’unu yaşanması zor bir şehir haline getirdi. Ayrıca İstanbul’un en önemli problemlerinden olan yangınlarla birçok ailenin evsiz barksız kalışı var olan sorunları büyütüştür.

Halkının yoksul kalışı, birçok Rus göçmenin parasız pulsuz İstanbul’a sığınması, alkol, kumar, fuhuş gibi toplumsal sorunları körükledi.

a. Geçim Sıkıntısı

Geçim sıkıntısı, hayat pahalılığı, savaş öncesiyle kıyaslandığında 20 kat artarken, bu ekonomik durumdan en çok etkilenen kesim memurlar, yani sabit gelir sahipleri olmuştur. Maaşlarını zamanında ve tam olarak alamamaları memur sınıfını savaşın en mağdur kesimi haline getirmiştir (İkdam, 19 Temmuz 1338/1922:3). Maaşların ne zaman ve ne miktarda dağıtılacağı gazetelerin önemli haberleriydi (Tevhid-i Efkâr, 16 Kânûn-i sâni 1338/1922:1). Maaşlarını düzenli bir şekilde alamayan memurlar zimmete para geçirmek, rüşvet almak gibi yollara başvurur oldular (Tevhid-i Efkâr, 28 Temmuz 1337/1921:3). Mart 1920’de Darülfünun Muhasebe Müdürü, İzmir muhacirleri için toplanan paradan 3.000 lirayı zimmetine geçirmiş; maliye müfettişleri soruşturmaya başlamışlardı. Ayrıca Kuva-i İnzibatiye’nin İzmit ve havalisi fevkalade kumandanı Süleyman Şefik Paşa’nın 8.000 lirayı zimmetine geçirdiği öğrenilmişti (Sunata, 2009:83,99).

İnsanlar kıtlık odun kömür almak için ellerindeki evlerini, arsalarını satmışlardır (Sunata, 2009:112). Geçim sıkıntısı öyle bir boyuta ulaşmıştı ki memurlara maaşlarına ilave olarak ekmeke bedeli verilmeye başlandığı gibi, İstanbul fukarasının ekmeke ihtiyacı için ödenekler ayrıldı. 1917 yılından itibaren karne ve vesika ile dağıtılan ekmeke 19 Haziran 1919 tarihli İaşe Kararnamesi sonrasında 1 Eylül 1919 gününden itibaren terk edildi. Vesika ekmeğinden vazgeçilmesi, İstanbul’da İaşe ekmeğine kayıtlı olan 450 bin kişiyi zor duruma düşürmüştür (Kıranlar, 2013:36).

Aslında İstanbul halkı Mütareke döneminde her alanda büyük bir ferahlık sağlanacağını sıkıntıların azalacağını ümit ederken, bu beklenti olmamış; ancak dış ülkelerden İhtiyaç malzemelerinin getirilmesiyle birlikte kısmi bir rahatlama dönemi başlamıştır. 1922’lere geldiğinde İstanbul piyasasında Amerikan unları, Hollanda şekerleri, İngiliz pirinci, Halep yağları satılıyordu (Tevhid-i Efkâr, 11 Haziran 1338/1922:4). Bu temel İhtiyaç maddelerinin fiyatı piyasadaki yabancı para, özellikle İngiliz parası, üzerinden belirleniyordu (Tevhid-i Efkâr, 26 Haziran 1338/1922:2).

b. Fuhuş

1921 yılında sayıları 150.000 bulan Beyaz Ruslar, İstanbul için alışık olunmayan kültürel alışkanlıklar getirdiler. Fuhuş, kumar ve uyuşturucu kullanımı alabildiğine artarken, sefalet ve sefahat İstanbul’da yaşam tarzı haline aldı (Deleon, 2003:117-119). Açtıkları Rus lokantaları, bar, pavyon, müzikhol ve kafeşantan gibi eğlence sektörünü ellerine geçirmişler, bu gibi yerlerde konsomatris olarak görev yapan Rus kadınlar aynı zamanda hayat kadını olarak çalıştılar. Türk erkeklerinin Rus kadınlarıyla fuhşa yoğun ilgi göstermesi üzerine şehirde fuhuş kontrolden çıktı

(Temel, 2002a:165). Türk evlerinde gizli saklı bir şekilde çalışan fuhuş sektörünün en önemli aktörü küçük kız çocukları olmuştur. Özellikle kız çocuklarını fuhuştan koruyabilmek amacıyla 1921 yılında oluşturulan *Men-i Fuhuş Cemiyeti*, Rus kadınlarının ahlaka aykırı davranışları nedeniyle sınır dışı edilmelerini istemiştir (Kıranlar, 2013: 117-118). Kumar ve şans oyunlarının oynandığı kulüp sayısı da bu dönemde 400’ü aştı. Kahvehane ve eğlence yerlerinde Rus kadınları tarafından yapılan tombalacılıkla binlerce erkek soyulunca tombalacılığı ortadan kaldırmak amacıyla 1921 yılında *Tombalacılarla Mücadele Derneği* kuruldu (Temel, 2002a:165). Geçim derdi içindeki insanların ellerindeki az parayı geçici mutluluklar elde etmek için harcaması, yaşanan çaresizliğin bir yansıması olarak düşünülebilir.

Ahmed Rasim “*Fuhş-i Atik*” adlı eserinde, fuhşun yayılmasını, fuhş-i cedidin ortaya çıkışını I. Dünya Savaşı’na bağlıyordu. Ailenin erkeği cepheye sevk edilmişti; sefalet, yoksulluk, açlık, kimsesizlik aile normlarını zorluyor, aile bağları gevşiyor ve geçim derdi Osmanlı kadınına sokağa itiyordu (Yakup Kadri, İkdam, 10 Mart 1338/1922:2). Bizans döneminden beri fuhuş olaylarına rastlanmakla birlikte Mütareke yıllarında Nebi Bozkurt’un deyişiyle, fuhuş İstanbul’u adeta mesken edindi (1996:213).

1920 yılında İstanbul’da belli başlı üç umumhane mıntıkası vardı: Pera’da Abanoz ve Ziba mıntıkları ve Galata mıntıkası. Üsküdar’da, Bülbül Deresi’nde, bunlardan daha küçük başka bir mahalle ile kentin çeşitli yerlerinde pek çok başka evler mevcuttur. Pera ve Galata mahallerindeki kayıtlı evler ve pansiyonlar Hıristiyanlara ve Yahudilere, Üsküdar ve Kadıköy’dekiler Müslümanlara aittir. Üsküdar ve Kadıköy’deki evlerin sahipleri ve çalışanları Müslüman olduğundan, yabancılar buraları ziyaret edemiyordu. Yoğun bir polis denetiminde olan bu evler Türk Sıhhiye Heyeti tarafından düzenli olarak denetleniyordu (Riggs, 1995:306-307).

1921 yılı başında İstanbul Beyoğlu Mutasarrıflığı içinde fuhşu ve dilencililiği önlemek amacıyla *Muavenet-i İctimaiye Beynelmilel Cemiyeti* kuruldu. 12 koldan meydana gelen bu cemiyetin en önemli kolları *Men-i Fuhuş* ve *Men-i Teseül* idi (Kıranlar, 2013: 118). Cemiyet 8 ile 20 yaşları arasında bulunan fuhşa sürüklenmiş kızları Beşiktaş’taki Kahvecibaşı Konağı’nda barındırmak ve eğitmek istemişti. Burada el işleri, terzilik, mensucat (dokumalar) ve halı dokumak gibi el sanatları öğretilenkti. Fakat hangi nedenle olduğu bilinmemekle birlikte bu proje gerçekleşmedi ve Halicioğlu’nda bulunan Harbiye Nezareti’ne ait Topçu Mektebi bu iş için ayrıldı. Kızların barındırıldığı ve eğitim gördüğü bu okula Genç Kızları Esirgeme Mektebi adı verildi (İkdam, 16 Teşrin-i sani 1337/1921:3). Yukarıda değinmiş olduğumuz, 1921 yılı sonunda hükümet yetkililerinin ve İstanbul’daki bütün büyükelçilerin girişimiyle Amerikalı Madam İlyasko ve Madam Elizabeth Tenşinton’un başkanlığında oluşturulan *Men-i Fuhuş Cemiyeti*, etkinliklerini özellikle

Beyoğlu bölgesinde yoğunlaştırarak, genç kızları ve kadınları fuhuştan uzaklaştırmaya çalışacak, ihtiyaç ve yoksulluk nedeniyle fuhşa yönelen kadınları kuracağı ıslahhanelere sevk ederek ve fuhuşhaneleri kapatmaya çalışacaktır (Kıranlar, 2013:118). Bu çabalara rağmen fuhuş 1922 yılında hâlâ toplum için önemli bir sorundur (Yakup Kadri, İkdam, 10 Mart 1338/1922:2)

c. Salgın Hastalıklar

Fuhşun bu derece yaygınlaşmış olması nedeniyle artan zührevi hastalıklara karşı etkin bir mücadele teşkilatı kurulmuştur. Mütareke yıllarında sadece zührevi hastalıklarla değil, sağlıksız koşullar yüzünden artan diğer hastalıklarla da mücadele edilmiştir. Savaş yıllarında ülkenin hemen her yerinde veba, verem, tifüs, kolera, humma-i racia, dizanteri, tifo, frengi gibi bulaşıcı hastalıklar yayılmış, hükümet bu hastalıklarla mücadele edebilmek amacıyla önlemler almıştı. Mütareke döneminde bu hastalıklar yaygınlaşmış ve olağanüstü önlemler alınmasını gerekli kılmıştır (Temel, 2002b:166). Hastalıkların yayılmasında mültecilerin başkente beraberlerinde çeşitli hastalıkları getirmeleri de etkilidir. 1918’de İspanya’da tehlikeli bir biçimde ortaya çıkan İspanyol nezlesi Aralık 1919’da İstanbul’da salgın halini almıştır ki bu nedenle okulların kapanması söz konudur (Sunata, 2009:64). Bulaşıcı hastalıkların bu denli hızlı yayılmasında karantina sisteminin uygulanmamasının etkisi büyüktür. Barınmanın önemli sorun teşkil etmesi bu sorunu tetikleyen en önemli neden olarak gözükmüyor.

Olanakların kısıtlı olmasının rağmen birçok bulaşıcı hastalık kontrol altında tutuldu ve ciddi bir salgın hastalık olmadı (Tevhid-i Efkâr, 3 Teşrin-i evvel 1337/1921:3). Müttefikler, sağlık işlerini, denetim altına tutarak işi şansa bırakmak istememişlerdi (Criss, 2007:57,65,118). Şehirdeki aşırı kalabalık sağlık hizmetlerini de etkiliyordu. Muhacirler arasında başlayacak olan bir salgın İstanbul’un sağlık hayatını felç edebilir, sıkışık ve izdiham içerisinde yaşayan bu insanların kırılmasına neden olabilirdi. Alınan tedbirler sayesinde Rusya’da etkili olan koleranın İstanbul’da yayılması engellenmişti (Tevhid-i Efkâr, 11 Temmuz 1337/1921:4; Tevhid-i Efkâr, 20 Temmuz 1337/1921:4; Tevhid-i Efkâr, 3 Teşrin-i evvel 1337/1921:3).

Bulaşıcı hastalıklar arasında en fazla verem ile birlikte fuhşun artmasıyla etkili olan frengi görülmekteydi (Tevhid-i Efkâr, 19 Ağustos 1337/1921:4). Frengi ile mücadele için 18 Ekim 1915 tarihinde “Emraz-ı Zühreviyenin Men-i Sirayeti” (Zührevi Hastalıkların Yayılmasının Engellenmesi) hakkında bir nizamname çıkarılarak yürürlüğe konulmuştur. 26 Haziran 1920 tarihli bir nizamname ile daha önceden Polis Müdüriyeti’ne bağlı olan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tesisleri, Sıhhiye Müdüriyeti’ne devredildi. Frengi ile mücadelede halkın bilgilendirilmesi ve aydınlatılmasına çalışıldı. (Temel, 2002b:167, 171-172). Alınan tedbirlere rağmen Mütareke yıllarında İstanbul’daki

ölüm oranları oldukça yüksektir. Mayıs 1922’de bir hafta içinde 567 kişi çeşitli hastalıklara yakalanmış, 258 kişi vefat etmiştir (İkdam, 15 Mayıs 1338/1922:3).

d. Yangınlar

İstanbul’da yaşanan olumsuzluklardan bir diğeri değişik nedenlerle çıkan yangınların yol açtığı tahribattı. Birçok aile, şehrin büyük bölümüne zarar veren dev boyutlarda yıkıma yol açan yangınlar sonucu evlerinden ve mahallerinden oluyorlardı (Duben ve Behar, 1998:35). Evlerin çoğu ahşaptı ve bir yangın patlak verdiğinde bitişikteki mahallenin kaderi rüzgârın merhametine kalıyordu. Rüzgârın şiddeti ve evlerin dirençsizliği yüzünden sık aralıklarla çıkan yangınlarla mahalleler yanıp kül olmuştur (Tevhid-i Efkâr, 19 Ağustos 1337/1921:4). 1918’de İstanbul’da çıkan yangınlarda yanan bina sayısının toplam 8.400 olduğu bilinmektedir. Bu yangınlardan en büyüğü 13 Haziran 1918’de çıkan Fatih yangınıdır ki 7.500 bina yanmıştır. Fatih yangınından sonra oluşturulan *Fatih Harik-i Kebir-i İskan ve İaşe Komisyonu*, yangınzedelerin iskanı ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmıştır. Evsiz ve açıkta kalan insanlar geçici olarak kurulan pavyonlara, cami ve medreselere yerleştirilmişler, bir kısmı da Anadolu’daki yakınlarının yanlarına gönderilmiştir. (Kıranlar, 2013:154, 159, 160). Sık sık çıkan yangınlar konut sayısını giderek düşürüyor ve İstanbul’un mesken sorununu daha da körüklüyordu (Duben ve Behar, 1998:46). Yangınzedelerin konut problemini bir nebze olsun çözmek için *Fatih Harik-i Kebir-i İskân ve İaşe Komisyonu* Laleli semtinde apartmanlar yaptırdı. 20 Aralık 1920’de temeli atılan apartmanların 1922 yaz başlarında teslim edilmesi kararlaştırıldı (İkdam, 9 Mayıs 1338/1922:3). Modern, havadar, elektrik ve su gibi elzem ihtiyaçların sıkıntı çekmeden sağlanabileceği, yangınzedelerin elde edemeyeceği kadar lükse sahip apartman daireleri, müzayede usulü ile çok yüksek fiyatlara kiraya verildi (İkdam, 4 Ağustos 1338/1922:3). Sonuçta mağdur durumdaki aileler cami ve medreselerde yaşamaya devam ettiler (Tevhid-i Efkâr, 5 Temmuz 1338/1922:1).

Yangınlara karşı şehremaneti tarafından bir takım tedbirler alınıyordu (Tevhid-i Efkâr, 28 Ağustos 1337/1921:4). Müttefik kuvvetler tarafından, şehre modern yangın arabalarının ve söndürücülerin getirilmesiyle önlemler alınmaya çalışılsa da İstanbul yangınlardan harabeye dönmeye devam ediyordu (Tevhid-i Efkâr, 11 Kânûn-i sâni 1338/1922:3).

Vera Dumesnil, İstanbul’daki yangınların en önemli belirtisini şehrin ya da kenar mahallelerin tam ortasında kalan ıssız, kocaman meydanlar olduğunu belirtir (1993:5). Yangından zarar gören harabe binalar ise birçok serseri ve ahlaksız kadına barınaklık eder hale gelmişti. Polis Müdürü Esad Bey’in açıklamalarında bu durumu görmekteyiz:

“Dün gece Beyazıd civarındaki yangın mahallelerinde bazı şüpheler üzerine pek dikkatli bir surette polisçe tahkikat icra edilmiştir. Yaptığımız bu taharri

neticesinde yangın yerlerinde sefil bir halde 60 kadar fahişe ile birçok sabikalılar keşf ve der-dest edilmişlerdir. Haklarında takibat-ı kanuniye icrası için teşebbüsatta bulunmaktayım” (Tevhid-i Efkâr, 24 Ağustos 1337/1921:3).

Ekonomik ve sosyal sıkıntılar işsiz güçsüz insanları dilencilığe sevk etmiş, suç oranlarının artmasına neden olmuştur. İstanbul Zabıtası’nın Mütareke’yi takip eden 3 yıla dair verdiği istatistiklere göre bu süre zarfında 38.795 zabıta olayı gerçekleşmiştir. Bu olayların 15.098’i hırsızlık suçudur. Hırsızlığın bu kadar yüksek sayıda olması şehrin içinde bulunduğu zor durumun bir kanıtıdır (Tevhid-i Efkâr, 29 Kânûn-i sân’i 1338/1922:3). İstatistiklere göre 3 sene zarfında 357 adam öldürme, 120 sahtekârlık, 54 kundakçılık vakası yaşanmıştır (Tevhid-i Efkâr, 29 Kânûn-i sân’i 1338/1922:3). İşgal Devletleri askerlerinin asayişini sağlamak bir yana asayişsizliğe davetiye çıkaran uygulamaları sosyal hayatı olumsuz yönde etkiliyordu. Yunan askerlerinden bazılarının sarhoşluk yüzünden olaylar çıkarmalarına engel olmak için Polis Müdüriyetince önlemler alındığını dönem gazetelerinden öğrenmekteyiz (İkdam, 24 Ağustos 1337/1921:3). Suç oranlarında yıldan yıla görülen düşüş, İstanbul Polis Müdüriyetinin aldığı önlemlerin etkili olduğunun kanıtıdır (Tevhid-i Efkâr, 29 Eylül 1338/1922:3).

Sonuç

Yaşananlara çok genel çerçevede değinmiş olsak bile İstanbul’un Mütareke yıllarında zorlu bir sınavdan geçtiğini söyleyebiliriz. Siyasi gelişmelerin ağırlığına paralel olarak sosyal gelişmelerin aynı oranda önemli olduğu bir dönem olmuştur. Savaş yıllarından beri devam eden pek çok sıkıntıya şehrin işgal edilmesiyle birlikte yenileri eklenmiş; olaylar birbirini tetikleyerek, giderek büyümüştür. Hayat pahalılığı, işsizlik, çaresizlik, İstanbul’a akın akın gelen göçmenler dönemin trajik boyutlarını gözler önüne sermektedir. Sorunların büyüklüğü ve bir an evvel çözüm bulma mecburiyeti uzun vadede ve geniş kapsamlı çözüm yolları bulmayı engellemiştir. Günlük ve kısa vadeli çözüm arayışları, özel teşebbüslerin çabaları olmakla beraber daha çok devletin tekeline kalmıştır. Nezaretler bünyesinde oluşturulmuş komisyonlar sayesinde, yardım faaliyetleri azalmalar ve eksilmelere rağmen kesintiye uğramadan devam etmiştir. Kurumların gereksinimler karşısında hayat bulduğu göz önüne alındığında, ortaya çıkan sıkıntıların sosyal yardım faaliyetlerinin ağırlık kazanmasına ortam hazırladığını görüyoruz. Bu kurumları, vakıf sisteminin bir devamı olarak düşünebiliriz. Osmanlı toplumunun ruhunda var olan dayanışma geleneği, “muhtaç olanın, zor da kalanın yanında olmak” düşüncesi dönemin sosyal yardım faaliyetlerini besleyen temel unsur olduğu kanaatindeyiz. Sebep ve sonuçları düşünüldüğünde 4 yıllık bir süreçten ziyade Balkan Savaşları ile başlayan Cumhuriyet Türkiye’sinin devraldığı sorunların tezahürü, Mütareke İstanbul’unda hayat bulmuştur.

KAYNAKÇA

- AKŞİN, Sina (2005), "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi* 4, 8. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, s.27-122.
- BOZKURT, Nebi (1996), "Fuhuş", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.209-214.
- CRISS, Bilge (2007), *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DELEON, Jak (2003), "Beyaz Ruslar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.117-179.
- DEMİR, Mine (2010), *Milli Mücadele Yıllarında Kadın ve Aile (1920-1922)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DUBEN, Alan ve Cem Behar (1998), *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DUMESNIL, Vera (1993), *İşgal İstanbul'u*, Çev. Emre Öktem, İstanbul Kitaplığı, İstanbul.
- ELDEM, Vedat (1994), *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- GÖKALP, Ziya (1992), "Aile Ahlâkı", SKDSTA, Cilt 3, Editör: KARA, İ., T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, s.1080-1098.
- KARPAT, Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KIRANLAR, Safiye (2013), *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KOCATÜRK, Utkan (2000), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- RIGGS, Charles T. (2005), "Yetişkinlerde Suç", *İstanbul 1920*, Edt: Johnson, C.R., Çev. Sönmez Taner, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.147-174.
- SUNATA, İ. Hakkı (2009), *İstanbul'da İşgal Yılları*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- TANSEL, Selahattin (1977), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, 2. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara.
- TEMEL, Mehmet (2002a), "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Sosyal Yaşam ve Sorunlar", *Türkler*, Cilt 14, Yeni Türkiye Yayınları, s.162-168.

- TEMEL, Mehmet (2002b), "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele", *Türkler*, Cilt 14, Yeni Türkiye Yayınları, s.169-172.
- TOPRAK, Zafer (2003), "Fuhuş", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.343-345.
- TOPRAK, Zafer (1994), "Mütareke Döneminde İstanbul", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.19-23.
- ÖZER, İlbeyi (2002), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yaşam", *Türkler*, Cilt 14, Yeni Türkiye Yayınları, s.153-161.
- Yakup Kadri, "İstanbul'da Fuhuş", *İkdam*, 10 Mart 1338/1922, s.2.
- Yakup Kadri, "Ahlaksızlığın Esbabı ve İzalesi Çareleri", *İkdam*, 4 Ağustos 1336/1920, s.3.